

TÓTH ÁGNES *

A nemzetiségi iskolák szakfelügyelete 1950-1968¹

A nemzetiségi oktatás szervezése-irányítása

Közvetlenül a II. világháború után a magyarországi nemzetiségek ügyeivel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak (VKM) előbb a Dunamedencei, majd később a Külföldi kapcsolatok Osztálya foglalkozott. A minisztérium keretein belül 1949. január 1-től hozták létre az önálló Nemzetiségi Ügyosztályt. Feladata a kormány nemzetiségpolitikájának elfogadtatása, a nemzetiségi iskolák szervezése és irányítása, kulturális önszerveződésük elősegítése volt.

Egységes hatáskörrel, azaz a nemzetiségi oktatást és kulturális önszerveződést is irányító feladatokkal azonban csak néhány hónapig működött az ügyosztály. 1949 közepén ugyanis a kulturális élet különböző területeivel összefüggő feladatok a Vallás- és

* A szerző a MTA TK Kisebbségkutató Intézet főmunkatársa és a PTE Német Alapítványi Tanszék vezetője (Toth.Agnes@tk.mta.hu). A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap támogatásával (K 116209) készült.

¹ A tanulmány a magyarországi nemzetiségi oktatás 1950–1970 közötti történetének monografikus feldolgozását célul kitűző kutatás egy aspektusát tárgyalja. A kutatás eddigi eredményeként megjelent: Tóth, Ágnes: Die Neuorganisation des deutschen Nationalitätenunterrichts in Ungarn (1950–1952). In: Dácz, E. (szerk.): *Minderheitenfragen in Ungarn und in den Nachbarländern im 20. und 21. Jahrhundert*. Baden-Baden: Nomos. 2013. 197–219.; Tóth Ágnes: Nemzetiségi oktatás Magyarországon az 1950-es évek második felében. *Századok*, 2014. 4. sz. 1385–1424.

Miután a vizsgált időszakban a nemzetiségi iskolák szakfelügyelete különböző módon és mértékben az oktatásirányításért felelős minisztérium nemzetiségi osztályának munkáját is érintette., a tanulmány elején röviden áttekintem a nemzetiségi osztály létrehozását, s működését. Az osztály tevékenységének első időszakára vonatkozóan bővebben lásd Tóth Ágnes: A nemzetiségi oktatás irányításának szervezete és tevékenysége Magyarországon az '50-es évek első felében. *Iskolakultúra*, 2015. 9. szám. 75–89.

Közoktatásügyi Minisztériumtól átkerültek az ekkor létrehozott Népművelődési Minisztériumhoz. Ez utóbbi minisztérium, bár többször változó hatáskörrel, de egyértelműen kultúráirányító feladatokkal egészen 1956-ig működött.²

A nevében megmaradt VKM 1949 és 1951 között már csak a vallási és az oktatási ügyeket felügyelte. A nemzetiségi oktatási ügyosztály feladatát a következőképpen határozták meg: „a szlovák, román, délszláv és görög óvodák, általános iskolák, tanfolyamok szervezése, ellenőrzése és személyi ügyeinek intézése, a szlovák, román és délszláv kollégiumok, középiskolák és Pedagógiai Főiskola nemzetiségi ügyeinek intézése, nemzetiségi tankönyvek és tantervek készítésénél közreműködés.”³

Bár ekkorra már a németek kitelepítése befejeződött, és Magyarországon mintegy 220-230 ezer német nemzetiségű személy élt, őket az utasításban meg sem említették. Annál inkább figyelemre méltó ez, mert ezzel egyidőben más területeken – munkavállalás, lakhely szabad megválasztása – a németekkel szemben alkalmazott korábbi jogkorlátozások feloldása megkezdődött. Ez az ellentmondás egyrészt jelzi, hogy a kormányzatnak a németek társadalmi integrációjára vonatkozóan nem volt egységes, valamennyi területre kiterjedő összehangolt stratégiája. Másrészt – s megítélésem szerint valószínűleg erről volt szó – csak az egyes személyeknek az egzisztenciális létfenntartásához elengedhetetlenül szükséges korlátozások feloldását engedélyezte, s a joghátrány megszüntetését nem támogatta azokon a területeken, amely a közösség nemzeti közösségként való fennmaradását biztosíthatta volna. Esetükben jogi értelemben is csak 8-10 évvel később került sor az anyanyelvi oktatás és a kulturális önszerveződés biztosítására, a gyakorlatban végbement folyamat pedig egyértelműen jelzi, hogy az államhatalom ezt akkor is csak formálisnak tekintette.

A VKM feladatköréből 1951 májusában a vallási ügyek a megalkuló Állami Egyházügyi Hivatalhoz kerültek, így az 1951. évi I. törvénnyel a minisztérium elnevezését feladatellátásával

² A minisztérium működésére, szervezeti felépítésére vonatkozóan bővebben lásd www.mnl.gov.hu. Adatbázisok. A magyar állam szervei 1945–1990. Népművelési Minisztérium. (letöltés ideje: 2014. július 10.)

³ www.mnl.gov.hu. Adatbázisok. A magyar állam szervei 1945-1990. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. (letöltés ideje: 2014. július 10.)

összhangban Köznevelési Minisztériumra változtatták.⁴ A nemzetiségek oktatási ügyeivel kapcsolatos feladatokat az Iskolai Főosztály keretén belül működő Nemzetiségi Osztály látta el. Alapvetően az osztály feladatai közé tartozott a nemzetiségi intézményeket érintő valamennyi szervezési és tartalmi kérdés. A minisztérium ügykörjegyzéke szerint az osztályon belül két csoport jött létre. Az *Oktatási és ellenőrzési csoport* szervezte, irányította és ellenőrizte a nemzetiségi óvodákban, általános iskolákban, gimnáziumokban, tanítóképzőkben és szakérettségis előkészítő tanfolyamokon folyó munkát, valamint a Pedagógusképző Főosztállyal egyetértésben a Pedagógiai Főiskolák nemzetiségi tanszékeinek tevékenységét. Emellett feladata volt a nemzetiségi diákotthonok ügyeinek intézése, a szülői munkaközösségekkel való kapcsolattartás, illetve tevékenységük szervezése, valamint a nemzetiségi iskolákban az úttörő- és DISZ-mozgalom irányítása. A Személyzeti Főosztállyal egyetértésben felelt a nemzetiségi iskolákban alkalmazható/alkalmazandó pedagógusok felkutatásáért, nyilvántartásáért és elosztásáért. A Beruházási főosztállyal és a Tanszeripari osztállyal közösen kellett gondoskodnia a nemzetiségi intézmények tanszer-, nyomtatvány-, szemléltető eszköz-, sportfelszerelés-ellátásáért.

Kiemelt feladatai közé tartozott a szaktanítói és szaktanári továbbképzések megszervezése, a tanulmányi felügyelők és szakfelügyelők munkájának irányítása és ellenőrzése. Ez utóbbi hálózat hatékony működtetéséhez azért is kiemelkedő érdeke fűződött, mert a szakfelügyelők egyrészt a minisztérium meghosszabbított kezeként sokat tehettek a központi elgondolások végrehajtásáért, másrészt rajtuk keresztül a minisztérium első kézből fontos információkat kapott a helyi viszonyokra, problémákra vonatkozóan. Az osztály feladatai közé tartozott a külföldi kapcsolatok kiépítése, fenntartása és bővítése is. Miután nem állt rendelkezésre elegendő politikailag

⁴ A Köznevelési Minisztérium 1951. május 19-e és 1953. július 4-e között működött. Fennállásának két éve alatt jelentős változást okozott mind tevékenységében mind szervezeti felépítésében az 1952-ben felállított Felsőoktatási Minisztérium. A Köznevelési Minisztérium működésére vonatkozóan bővebben lásd www.mnl.gov.hu. Adatbázisok. A magyar állam szervei 1945-1990. Köznevelési Minisztérium. (letöltés ideje: 2014. július 10.)

megbízható, képzett pedagógus, különösen az első években több gimnáziumban, tanító- és tanárképző főiskolán Csehszlovákiából és Romániából érkezett vendégtanárokat alkalmaztak. A továbbképzés szempontjából pedig a szocialista országokban megszervezett nyári tanfolyamok, tanulmányutak bírtak jelentőséggel. Az '50-es évek második feléig a hiányzó tankönyveket is a szocialista országokban használtakkal pótolták, de az iskolai könyvtárak részére sor került szépirodalmi művek, folyóiratok, újságok behozatalára is. A *Tankönyv és didaktikai csoport* feladata alapvetően a nemzetiségi iskolák részére szükséges tankönyvek, tankönyvpótló jegyzetek, brosúrák, tájékoztatók, útmutatók, tantervek, óratervek és irányító tanmenetek készítése, bírálása és kiadása volt. Miután a feladatot annak nagysága miatt saját munkatársaival semmiképp nem tudta ellátni, didaktikai és tankönyvszerkesztő, illetve bíráló munkaközösségeket, valamint tankönyvankétokat szervezett.⁵ A Nemzetiségi osztályt 1952–1959 között Kovács Péter vezette.⁶

A Nemzetiségi Osztály 1953–1956 között gyakorlatilag változatlan feladatokkal az Oktatásügyi Minisztériumon belül az Általános Iskolai Főosztály keretében működött. A Nemzetiségi Osztály az új minisztériumi struktúrában a korábbiaknál alacsonyabb

⁵ www.mnl.gov.hu. Adatbázisok. A magyar állam szervei 1945-1990. (letöltés ideje: 2014. július 10.), valamint A Nemzetiségi osztály szervezeti felépítése és ügykörbeosztása, 1952. július 19. MNL OL XIX-I-4-g 17. tétel

⁶ Kovács Péter (1909-1993): Az ELTE-n középiskolai tanári oklevelet szerzett. Elemi és polgári iskolákban tanított, majd a Pedagógus Szakszervezet Országos Központjában a Szervezési Osztály irányítója. 1950-51-ben a Közoktatásügyi Minisztérium titkárságának tájékoztatási és dokumentációs osztályán dolgozott, majd 1952-1959 között a nemzetiségi osztály vezetője. Ilku Pál miniszter a fölmentését csak szóban indokolta. Kovács Péter eltávolításának alapvető oka az volt, hogy a kormányzati törekvésekkel szemben is kiállt az érdemi nemzetiségi oktatásért. 1959-től a budapesti I. László Gimnázium igazgatója, 1967–1972 között a Pedagógus Szakszervezet alelnöke. Számos cikke, tanulmánya jelent meg a szakszervezeti mozgalom, a közoktatás, az oktató-nevelő munkakülönböző területéről.

<http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/k2.htm#Kov%C3%A1csP%C3%A9ter>. (letöltés ideje: 2017. február 27.)

szintre került, ami nyilván a minisztérium vezetésének prioritásait is jelezte. Az új struktúrában kezdettől fogva feszültséget okozott, hogy a Nemzetiségi Osztály az óvodától a felsőoktatásig valamennyi nemzetiségi intézmény ügyeivel foglalkozott, illetve kellett, hogy foglalkozzon, a főosztályhoz viszont csak az alsó fokú intézmények tartoztak. A Nemzetiségi Osztály a többi – középiskolai, főiskolai - főosztállyal érintkező ügyeit nem közvetlenül és önállóan intézhette, hanem a főosztály vezetésén keresztül. E jelzésértékű lefokozás ellenére Kovács Péter a minisztérium átszervezését az osztály pozícióinak megerősítésére, de legalábbis stabilizálására igyekezett kihasználni. Ennek érdekében a minisztérium vezetéséhez 1953 nyarán és őszén több feljegyzést, beadványt juttatott el, amelyekben az osztály létszámának, feladatainak és kompetenciáinak összhangba hozatalát sürgette.⁷

A Kovács Péter vezette nemzetiségi osztály erőn felüli munkája, érvelése azonban nem tudta megakadályozni az 1960-as évek elején az anyanyelvű oktatás megszüntetését. Az átszervezés a nemzetiségi oktatást évtizedekre más vágányra állította, amelyet Vendégh Sándornak⁸, az osztály új vezetőjének irányításával hajtottak végre.

⁷ Nehezményezte, hogy az elmúlt egy évben nem történt meg az osztály szervezeti felépítésének, a két csoport – oktatási és ellenőrzési, valamint a tankönyv és didaktikai – működésének hivatalos jóváhagyása. Az osztály engedélyezett létszámkeretét sem lehetett betölteni, így továbbra is csak kétharmada (8 fő) volt a korábban tervezettnél. Súlyosbította a helyzetet, hogy a munkatársak létszáma nem egyenlően oszlott meg a két csoport között. Az oktatási és ellenőrzési csoportnak hat munkatársa, míg a tankönyv és didaktikai csoportnak csupán két munkatársa volt. Ez az aránytalanság egyben azt is jelzi, hogy a minisztériumi osztály munkájában a súlypont még mindig a szervezésen, s nem a tartalmi kérdéseken volt. Kovács Péter feljegyzése az osztály szervezeti kérdéseiről, 1953. július 15. MNL OL XIX-I-5-a sz.n. 1953. (233.d.) és A Nemzetiségi Osztály szervezeti felépítése, 1953. november 9. MNL OL XIX-I-4-g 1. tétel

„A Közoktatásügyi Minisztérium szervezési munkája kirívóan tükröződik osztályunk eddigi felépítésén. Az oktató, nevelő munka, a tanítás tartalmi része igen hátrányos helyzetbe került a szervezéssel szemben. Most, amikor fokozott gondot igyekszünk fordítani az iskolák tartalmi munkájára, megragadjuk az adandó lehetőséget, hogy minél nagyobb segítséget adjunk iskoláink tanulmányi színvonalának emeléséhez.” – fogalmazott. Kovács Péter feljegyzése az osztály szervezeti kérdéseiről, 1953. július 15. MNL OL XIX-I-5-a sz.n. 1953. (233.d.)

⁸ Vendégh Sándor (1927-2007): Pedagógiai tanulmányait Budapesten, az Apáczai Csere János Főiskolán végezte. A Művelődési Minisztériumban az

Nyilván nem meglepő, hogy ő csupa pozitív jelzővel illette az átalakítást, „jelentős előrehaladásnak”, „társadalmi szükségességnek” és a „nemzetiségi szülők kívánságának” nevezte. Csupán a két tannyelvűség módszertani és tartalmi kérdései kapcsán fogalmazott meg némi (ön)kritikát, illetve megoldandó feladatként jelezte.

„A kétnyelvű oktatás lehetővé teszi az anyanyelv és a magyar nyelv tökéletes elsajátítását. A szülők állásfoglalását hűen tükrözi az a tény, hogy a tannyelvű iskolák 90%-a kétnyelvű oktatásra tért át. Az első év tapasztalatai biztatóak. A kétnyelvűség bevezetésével azonban csupán az első lépést tettük meg. Ahhoz, hogy a kétnyelvű oktatás valóságos rendszerre épüljön ki, nemzetiségi iskoláinkban néhány fontos politikai, pedagógiai, módszertani problémát kell megoldanunk. Tankönyvi, tantervi kérdések merülnek fel. A legnehezebb pedagógiai problémák egyike, hogy a maximális nevelési, oktatási célok elérése mellett a tanulók a lehető legkisebb megterheléssel mindkét nyelvet elsajátítsák. Éppen ezért komoly problémák jelentkeznek a tanítási óra módszertanában is.”⁹ – írta.

A már egyébként is szétszilált nemzetiségi oktatás felügyelete 1962. január 1-től a Nemzetiségi Osztály hatásköréből átkerült a közoktatási főosztályhoz. Az új szervezeti keretben valamennyi nemzetiségi intézmény ügyeivel egyetlen előadó, Fekete Tibor foglalkozott.¹⁰

1961-es iskolareform előkészítője és megvalósítója. Pályája során a szakképzés korszerűsítésével, különösen annak gyakorlati megvalósításával foglalkozott. L. Báthory Zoltán – Falus Iván: *Pedagógiai KI kicsoda 1997*. Budapest: Keraban Kiadó, 1997. 284.

⁹ Jelentés a Nemzetiségi Osztály oktatási és népművelési területen végzett 1960/61. évi munkájáról, 1960. május 17. MNL OL XIX-I-4-g 10. tétel

¹⁰ A rövid ideig az osztály vezetésével megbízott Gönyei Antal éves jelentésében pedig már csak javasolhatta, hogy „az illetékes főosztályok a jövőben is támaszkodjanak a nemzetiségi osztály véleményére, javaslatára, és elvi intézkedéseiket az osztállyal történő megbeszélés után tegyék meg. Ezt annál is inkább szükségesnek tartjuk, mert, a nemzetiségi osztály dolgozói több éves tapasztalattal rendelkeznek a nemzetiségi oktatás területén.” - A Művelődési Minisztérium Nemzetiségi osztályának jelentése a nemzetiségi intézmények helyzetéről és módszertani problémáiról, 1962. január 30. MNL OL XIX-I-4-g 35.tétel és *Pártállam és nemzetiségek 1950-1973*. Összeállította, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta: Tóth Ágnes. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2003. 332–337., valamint XIX-I-4-g 10.tétel A Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztályának jelentése a nemzetiségek

A továbbra is a Művelődési Minisztérium keretén belül működő Nemzetiségi Osztály feladata a nemzetiségi szövetségek és lapszerkesztőségek tömegpolitikai és kulturális munkájának elvi irányítása és ellenőrzése, a nemzetiségi oktatás kérdéseivel foglalkozó szakosztályok munkájának segítése maradt, valamint szoros együttműködést kellett kialakítania a központi- és területi párt-, állami- és társadalmi szervezetekkel.¹¹ Az osztály vezetésével Mészáros Györgyöt¹² bízták meg. Bár az osztály a továbbiakban nem foglalkozott a nemzetiségi oktatás napi ügyeivel, a minisztériumon belül nyomon követte a különböző munkatársak ezzel kapcsolatos tevékenységét. A nemzetiségi oktatás tisztázatlan elvi kérdéseivel és gyakorlati tapasztalataival az osztály beszámolóiban továbbra is nagy terjedelemben foglalkoztak. Erre a területre vonatkozóan nyilvánvalóan a szövetségektől is sok információt kaptak, akik az osztálytól várták, hogy az adott oktatási probléma kapcsán a megoldás kimunkálásában is segítségükre legyen.

A minisztérium vezetése a Nemzetiségi Osztály szakmai feladat-és hatáskörét 1962-65 között teljes egészében kiüresítette, majd az 1965. február 19-i miniszterhelyettesi értekezlet a megszüntetése mellett foglalt állást. Molnár János miniszterhelyettes, Ilku Pál kérésére levélben fordult Köpeczi Bélához, aki ekkor az MSZMP KB Kulturális Osztályának a vezetője volt, s arra kérte, hogy az általa vezetett osztály támogató kiegészítésével együtt, a minisztérium javaslatát terjessze az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága elé. A minisztériumnak az osztály megszüntetésére vonatkozó kezdeményezését azzal indokolta, hogy „a Nemzetiségi Osztály munkája kifejezetten tömegpolitikai jellegű munka. Sem szervezeti-
leg, sem elvileg nem illeszkedik a minisztérium egészébe. Mind a nemzetiségi szövetségeknek, mind a Nemzetiségi Osztálynak közvetlen munkapartnerai a megyei pártbizottságok, a Hazafias Nép-

között végzendő politikai és kulturális munkáról, 1964. július 3. és Pártállam, 2003. 356-369.

¹¹ Feljegyzés az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya számára a nemzetiségek között végzendő politikai és kulturális munkáról, 1963. április 23. MNL OL XIX-I-4-g 4. tétel és Pártállam, 2003. 353-356.

¹² Mészáros György (1930-): Tanár, 1953 novemberétől 1967 decemberéig az Oktatásügyi Minisztérium, majd a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályán előbb főelőadóként, majd 1963 és 1967 között osztályvezetőként dolgozott.

front megyei szervezetei. Munkájuk lényeges politikai tartalma nemzetiségi jellegű népgyűlések szervezésében, a szövetségek közgyűléseinek, országos értekezleteinek előkészítésében, valamint a nemzetiségi művészeti együttesek munkájának irányításában áll. (...) A minisztériumban nemzetiségi oktatási problémákkal kell foglalkozni; ezzel azonban eddig se a Nemzetiségi Osztály foglalkozott, hanem a Közoktatási Főosztályon egy előadó. Ennek a munkának természetesen továbbra is a minisztériumban kell maradnia, méghozzá úgy, hogy ezt a részleget, amely jelenleg egy főből áll, még egy fővel megerősítve, nemzetiségi oktatási csoporttá szervezzük.”¹³

Jelezte azt is, hogy a minisztérium javaslatát a Hazafias Népfront vezetőivel – Erdei Ferenc főtitkárral és Bugár Jánosné főtitkárhelyetttel – egyeztette, akik a minisztérium elképzelését támogatták. A terv szerint 1965. április 1-ig a gyakorlati intézkedések – az osztály megszüntetése, az ügyek átadása – végrehajtására is sor került volna.¹⁴ A párt különböző testületeinek működési mechanizmusa lehetetlenné tette, hogy ilyen rövid idő alatt döntés szülessen a kérdésben. Addig is a minisztérium vezetése, törekvésével összhangban, a tavasz folyamán az osztály létszámát két főre csökkentette. Így léte és tevékenysége végképp jelképpé vált.¹⁵

Köpeczi Béla az MSZMP KB Kulturális Osztályának vezetőjeként egy évvel a minisztérium kezdeményezését követően 1966. március 25-én küldte meg javaslatát az Agitációs és Propaganda Bizottságnak. Megismételte a Művelődési Minisztérium korábbi javaslatát és érvelését, s kérte, hogy a Bizottság az 1958. október 7-i párthatározatot ilyen értelemben módosítsa. Jelezte azt is, hogy az előterjesztéssel a minisztérium vezetése továbbra is egyetért, s azt támogatja.

¹³ Molnár János levele Köpeczi Bélának, az MSZMP KB Kulturális Osztálya vezetőjének a nemzetiségi szövetségek irányítása tárgyában, 1965. március 5. MNL OL 288.f. 35.cs. 9.ö.e. és Pártállam, 2003. 373–375.

¹⁴ Uo.

¹⁵ „A nemzetiségi szövetségek felügyelet szempontból az MM Nemzetiségi Osztályához tartoznak. Az osztály létszáma: 1 osztályvezető, 1 főelőadó. Az MSZMP KB Kulturális Osztálya Népművelési Alosztálya feljegyzése a nemzetiségpolitika aktuális feladatairól, 1965. július 26. MNL OL 288.f. 35.cs. 9.ö.e. és Pártállam, 2003.

Az MSZMP PB 1968. szeptember 17-én újabb határozatot fogadott el a magyarországi nemzetiségek helyzetére vonatkozóan. Ebben leszögezték, hogy az 1958. évi határozatában lefektetett elvek továbbra is megfelelőek, ezért nincs szükség új elvi állásfoglalásra, ugyanakkor azok megvalósítása kapcsán számtalan hiba történt. A pártvezetés a nemzetiségi oktatás terén kénytelen volt szembenézni a folyamatosan csökkenő intézményi és gyereklétszámmal, a pedagógushiánnyal, az oktatás rohamosan romló színvonalával, a nemzetiségek nyelvvesztésével. Az oktatással kapcsolatos kérdések megoldására a Művelődési Minisztériumnak 1969. május 1-ig kellett javaslatot tenni.¹⁶

Ennek a folyamatnak a részeként a Művelődési Minisztériumban ismét visszaállították az egységes – azaz a kulturális és oktatási területet is – irányító és koordináló Nemzetiségi Osztályt, vezetőjének Kővágó Lászlót¹⁷ nevezték ki.

Szakfelügyelet: szakmai segítség vagy politikai kontroll?

A háború után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az iskolákban tanító pedagógusok szakmai munkájának ellenőrzésére ismét megszervezte a szakfelügyeletet. Ennek keretében a román iskolákat már az 1947/48. tanévtől, míg a szlovák és délszláv iskolákat az 1948/49. tanévtől ellenőrizte egy-egy szakfelügyelő. A Nemzetiségi Ügyosztály vezetői a szlovák és délszláv szakfelügyelők munkájával alapvetően meg voltak elégedve, bár kifogásolták, hogy kevés iskolalátogatást végeznek, és akkor is elsősorban szervezési

¹⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a magyarországi nemzetiségek helyzetéről, 1968. szeptember 17. MNL OL Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei 1945–2004. KB PM. Titkárság nyomtatott határozatai 1957–1989. (a továbbiakban: 288.f. 20. cs. 548.ö.e. és Pártállam, 2003. 413–419.)

¹⁷ Arató Endre (1921–1977): Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, történelem, egyetemi tanár. 1948-tól a Vallás- és Közoktatásügyi, illetve Közoktatásügyi Minisztériumban a nemzetiségi osztály vezetője volt. 1951-től 1955-ig az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, majd osztályvezetője, illetve igazgatóhelyettese. Eleinte a szlovák-magyar, illetve csehszlovák-magyar történelmi kapcsolatok foglalkoztatták. Kutatási területe később kiszélesedett a kelet-európai történelem egészére. E témakörben alapvető munkák fűződnek nevéhez. - <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)

kérdésekkel foglalkoznak. A tanév elején viszont a román szakfelügyelőt leváltották, amit azzal indokoltak, hogy „klerikális kapcsolatainak vannak, nacionalista és a munkáját sem végzi megfelelően.”¹⁸

Arató Endre az általa vezetett Nemzetiségi Ügyosztály első évi munkájának mérlegét megvonva keserűen állapította meg, hogy nagy nehézséget jelent számukra a minisztériumi rendeletek, utasítások végrehajttatása, elképzeléseik elfogadtatása a helyi tanácsi- és pártvezetéssel. Ezt megerősítette a VKM Vezetői Kollégiumának 1950. június 3-i értekezlete is. Nevezetesen: a megyei tanügy-igazgatási szervezetek általában nem foglalkoznak a nemzetiségi oktatással, sőt több helyen határozottan szembeszállnak a minisztérium által vitt nemzetiségpolitikával. A román, szlovák, délszláv iskolákkal kapcsolatot tartó egy-egy iskolafelügyelő munkáját, amely gyakorlatilag szervezési feladatokra korlátozódott, a Nemzetiségi Ügyosztály közvetlenül irányította. Emellett azonban más feladatokat is elláttak: a szlovák és a délszláv iskolafelügyelő a nemzetiségi szövetségek munkatársa volt, míg a román a gyulai gimnázium igazgatója. Egyedül Békés megyében volt egy szlovák szakfelügyelő, aki azonban szintén a tanítás mellett látta el ezt a feladatot. A Vezetői Kollégium amellet foglalt állást, hogy a minisztériumnak közvetlen kapcsolatot kell kialakítania a nemzetiségi intézményekkel, s ennek egyik formáját a szakfelügyelet megerősítésében látta. Azokban a megyékben tehát, ahol nagyobb számban éltek nemzetiségek – így Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest megyékben egy-egy szlovák, Baranya és Bács-Kiskun megyében pedig egy-egy délszláv –, szakfelügyelő kinevezését tervezték. Az elképzelés szerint az adott megye valamely nemzetiségi iskolájában tanító gyakorló pedagógus látta volna el a szakfelügyelői teendőket. A nemzetiségi oktatás irányításában a VKM szerepének kizárólagossá tételét szolgálta a délszláv iskolafelügyelőnek a minisztérium épületén belüli elhelyezése is. „Nevezett ugyanis azzal, hogy a Délszláv Szövetségben tartózkodik, azt a hiedelmet kelti a délszláv lakosság körében, hogy a Délszláv Szövetség hivatott a délszláv iskolakérdések megoldására.”¹⁹ – rögzítették a

¹⁸ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Nemzetiségi Oktatási Ügyosztályának jelentése a nemzetiségi oktatás eredményeiről és a további feladatokról, 1950. március 21. MNL OL XIX-I-4-g 35. tétel és Pártállam, 2003. 23–34.

¹⁹ 1950. június 3-i ülés jegyzőkönyve. MNL OL XIX-I-1-r

jegyzőkönyvben. Ami rávilágít arra is, hogy a nemzetiségi szövetségeknek a közösségek valóságos képviselőit szolgáló tevékenységének és kompetenciáinak kiüresítése már a '40-es évek végén megkezdődött.

A Vezetői Kollégium 1951. március 5-i értekezletén ismételtelen a nemzetiségi oktatás helyzetével foglalkozott. A Nemzetiségi Ügyosztály előterjesztésében számos területen eredményekről számolt be: a délszláv nyelvoktatás kiszélesítése, továbbképzés, a délszláv gimnázium és tanítóképző Budapestre helyezése, csehszlovákiai és romániai tankönyvek és szépirodalmi művek beszerzése. Ugyanakkor megállapították, hogy nem sikerült még kialakítani a minisztérium közvetlen irányítása alatt dolgozó függetlenített szakfelügyeletet, s a beiskolázás terén is jobb eredményekre számítottak.²⁰

A központi nemzetiségi szakfelügyelet végül 1952. szeptember 1. és 1954. szeptember 1. között működött. A 9 tanulmányi, illetve szakfelügyelő gyakorló pedagógus volt, csökkentett óraszámban tanítottak, s emellett látták el a szakfelügyelői teendőket. Munkájukat a Nemzetiségi Osztály keretén belül végezték, a minisztérium alkalmazásában álltak, ami biztosította számukra a megyei apparátustól való függetlenségüket. A délszláv, német, román, szlovák szakfelügyelők felügyeleti területének meghatározásakor figyelembe vették az iskolák megyénkénti számát is. A központi szakfelügyelet biztosította a kölcsönös tájékoztatást és tapasztalatszerzést. A minisztérium szakmai elképzeléseiről, utasításairól az érintett intézmények vezetői közvetlenül értesültek, illetve ezen a csatornán keresztül a minisztérium is tájékozódhatott az iskolák helyzetéről. Bár az egyes ügyeket a megyei tanácsok művelődési osztályain keresztül kellett intézni, s a minisztérium önálló anyagi erőforrással sem rendelkezett, az információk birtokában az esetek nagy részében a korábbiaknál hatékonyabb segítséget tudott nyújtani. A tanítás

Figyelemre méltó az is, ami nem került szóba a tárgyaláson: a németek számára biztosítandó anyanyelvi oktatás kérdése.

²⁰ „A beiskolázási keretszámokat nem minden esetben tudtuk betölteni, pld. a szlovák tanítóképzőben a meghatározott 30 helyett csak 25 tanuló van, az 1000 diákothtoni férőhelyből 35 általános iskolás hely nincs betöltve. A magyar nyelv és a nemzetiségi irodalmi nyelv megtanítása – mint súlyponti feladat – állandó folyamatos munkánk alapja.” – MNL OL XIX-I-1-r 1951. március 5-i ülés jegyzőkönyve.

tartalmi, módszertani kérdéseiben pedig teljesen önállóan járhatott el. A központi nemzetiségi szakfelügyelet a minisztériumban 1954 tavaszán végrehajtott racionalizálásnak esett áldozatul. A Tervgazdálkodási Főosztály által biztosított hét ún. félfüggetlenített – 1 román, 2 német, 2 délszláv, 2 szlovák – szakfelügyelő, aki maga is tanított, s ehhez kapcsolódó feladatai ellátásához csupán órakedvezményt kapott, nem tudta ellátni valamennyi nemzetiségi iskola felügyeletét.²¹

De nyilvánvaló volt az is, hogy a szakfelügyelet megszüntetésével a minisztérium közvetlen kapcsolata megszűnik az általa irányított nemzetiségi intézményekkel, s ezzel a lépéssel az elmúlt 3-4 évben megkezdett munka eredményei rövid idő alatt erodálódnak. Kovács Péter ezért azt javasolta, hogy azokban a megyékben, ahol 25-nél több nemzetiségi iskola működik, a minisztérium kötelezze a megye vezetőit egy nemzetiségi oktatási felügyelő alkalmazására, aki „az iskolák ellenőrzésében, a helyi problémák megoldásában elősegítene a nemzetiségi oktatást.”²²

Az osztályvezető javaslata szakmai szempontból több ponton is kifogásolható. Egyrészt a megyei apparátus a szűkös anyagi erőforrások miatt részben ellenérdekelt volt a nemzetiségi intézmények fönntartásában. Másrészt tagjai között alig-alig volt ezen intézmények problémáit értő és azt megfelelő szakértelemmel kezelő személy. Hiszen a tanácsi apparátusban dolgozók, még ha volt is pedagógus végzettségük, nem gyakorló pedagógusok voltak, szakmai segítséget tehát aligha tudtak nyújtani. Elhelyezési, költségvetési vita esetén pedig szükségszerűen a tanács érdekeit kellett képviselniük. Harmadrészt az egyes nemzetiségek iskoláinak helyzete és problémái különbözőek voltak, s már csak a nyelvi korlátok miatt is nehezen elképzelhető, hogy egyetlen, például szlovákul tudó tanácsi alkalmazott hatékonyan tudta volna ellátni az adott megye területén

²¹ MNL OL XIX-I-2-f 859. sz.n. (127)/1957.

²² A Békés megyei 66 nemzetiségi iskolához egy szlovák és egy román, a Baranya megyei 62 iskolához egy német, a Pest megyei 43 iskolához egy szlovák, a Borsod megyei 27 iskolához egy szlovák, a Bács-Kiskun megyei 27 iskolához egy délszláv nyelvtudású előadó alkalmazását javasolta. A görög-macedón iskolák szak- és tanulmányi felügyeletét elképzelése szerint a továbbiakban vagy a minisztérium, vagy a Fővárosi Oktatási Osztály látta volna el. MNL OL XIX-I-4-g 33. tétel Kovács Péter feljegyzése a racionalizálással kapcsolatba, 1954. április 13.

működő valamennyi - román, német, vagy délszláv – iskola felügyeletét. Kovács Péter azonban mindenáron a bekövetkező kár mértékének csökkentésére törekedett. A szakfelügyelet megtartásával az elsődleges célja az volt, hogy megőrizze a minisztérium rálátását az egyes intézményekben folyó munkára.

Ez a törekvése sikerrel járt, a minisztérium 104-12/1954. számú utasítása, amely a megyei és járási oktatási apparátusok átszervezéséről rendelkezett, előírta, hogy az 1955/56. tanévtől „a nemzetiségi iskolákkal rendelkező megyékben az egyik tanulmányi felügyelőt meg kell bízni ezen iskolák ellenőrzésével is.”²³

A minisztérium Nemzetiségi Osztályának munkatársai azonban helyszíni tájékozódásaik során rendre azzal szembesültek, hogy a megyei oktatási osztályok többsége nem hajtotta végre az utasítást, s a nemzetiségi iskolák első félévi ellenőrzése teljes egészében elmaradt. Ezt azzal indokolták, hogy a megyei tanulmányi felügyelők között nincs olyan, aki valamely nemzetiség nyelvét beszélné, ezért nem tudtak kit megbízni. A minisztérium 1955. január 28-án Szolnok és Heves megye kivételével valamennyi megyéhez ismét eljuttatta előző évi utasítását, úgy módosítva, hogy amennyiben a megyei, járási tanulmányi felügyelők vagy a magyar szakfelügyelők között nincs valamely nemzetiség nyelvét beszélő személy, akkor ideiglenesen a „politikailag és szakmailag a legjobb munkát végző” nemzetiségi iskolaigazgatók, nyelvtanárok is – akik státuszukban maradva, s számukra csupán a kiszállási díjat fizetve - megbízhatók a szakfelügyelettel. A minisztérium 1955. február 21-ig kérte a megbízottak nevét, hogy megküldhessék részükre a munkájukhoz szükséges – felügyeleti szempontokat, nemzetiségi tanmeneteket, nyelvi útmutatókat, óratervet, új helyesírási szabályzatot – dokumentumokat.²⁴

Ezzel egy teljesen kevert, tisztázatlan szervezeti felépítésű szakfelügyelet jött létre, amelyben együtt dolgoztak a minisztérium által kinevezett félfüggetlenített, illetve a megyei tanácsok által megbízott, feladatukat gyakorlatilag társadalmi munkaként végző pedagógusok, és hivatalnokok.

A megyei válaszok nyilvánvalóvá tették, hogy a decentralizált nemzetiségi szakfelügyelet a korábbinál lényegesen költségesebb és

²³ MNL OL XIX-I-2-f 859-2/1955.

²⁴ Uo.

kevésbé hatékony, s hogy az ezzel járó személyi és költségvetési problémák jórészt megoldani nem tudják.

Hajdú-Bihar megyében, ahol ekkor három román nyelven tanító (Bedő, Körösszegapáti, Körösszakál) és öt nyelvoktató (Mezőpeterd, Pocsaj, Darvas, Vekerd, Zsáka) iskola működött, szintén nem volt olyan tanulmányi felügyelő, aki beszélt volna a román nyelvet, ezért a megye ideiglenesen Barabás Ferencet, a bedői általános iskola igazgatóját javasolta.²⁵

A Pest Megyei Tanács Oktatási Osztálya 1955. február 21-én írt válaszában valamennyi problémát érintette: A „nemzetiségi iskolák szakfelügyeletét a megyei általános tanulmányi felügyelőkkel megoldani nem tudjuk. Megyénkben három féle nemzetiségi nyelv oktatása folyik: szlovák, szerb-horvát és német, ezért a békésmegyei mintát nem tudjuk követni már csak azért sem, mert a nemzetiségi nyelven, illetve nyelvet oktató iskoláink a megye területén meglehetősen elszórtan vannak. A legtöbb járásban csak egy-két nemzetiségi iskola van, így járásonként beállítani felügyelőket nem lehet, annak nincs is értelme, eltekintve attól, hogy megfelelő kádert minden járásban nem találhatunk. Arra pedig, hogy az egész megyére nyelvenként beállított 1-1 felügyelőt más járásokba is utaztassuk, költségvetési fedezet hiányában nincs lehetőségünk. (...) Amennyiben erre a járások megfelelő költségvetési keretet kapnának, nyelvenként 1-1 ideiglenes nemzetiségi szakfelügyelőt be tudnának állítani. Ennek megszervezésére azonban hosszabb határidőt kérünk. Nemzetiségi előadónk van.”²⁶

A szlovák-magyar lakosságcserét követően a szlovák iskolák a '40-es évek végétől az '50-es évek közepéig kiemelt figyelmet kaptak. Békés megyében már 1949-től alkalmaztak egy, a szlovák iskolák helyzetét jól ismerő, problémáik megoldását segítő megyei szakfelügyelőt. A minisztérium, valamint a megyei és járási oktatási osztályok munkatársai 1955. május 16–21. között Békés megyében 22 nemzetiségi – 12 szlovák, 8 román és 2 délszláv – intézményt látogattak meg és ellenőriztek. Az ún. brigádlátogatás egyik napján Kiss Gyula miniszterhelyettes is részt vett, aki Gyulán és

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

Méhkeréken román, míg Békéscsabán és Tótkomlóson szlovák általános iskolai és gimnáziumi tanórákat is meglátogatott.²⁷

A központi szakfelügyelet megszüntetésének negatív hatásai Békésben már ekkor megmutatkoztak, ezért javasolták, hogy a „megyei és járási oktatási osztályok dolgozói, a megyei és a járási tanulmányi- és szakfelügyelők ugyanúgy ellenőrizzék a nemzetiségi anyanyelvi és nyelvtanító iskolákat, mint a magyar iskolákat.”²⁸

A Nemzetiségi Osztály az 1955. február 21-én kiküldött „Felügyelői szempontok a nemzetiségi felügyelők részére” című dokumentumban mindenekelőtt a szakfelügyelet célját határozta meg. Eszerint: „Ellenőrizni és segíteni a nemzetiségi anyanyelvű és nyelvtanító általános iskolák oktató-nevelő munkájára is vonatkozó párt- és kormányhatározatok megvalósítását, az O.M., a megyei és

²⁷ Kovács Péter a Békés megyei látogatásról Tamás Istvánt az MDP Központi Vezetősége tagját is tájékoztatta, jelentésében a következőképpen értékelte e tény: „Első ízben történt ugyanis, hogy a minisztérium felső vezetősége részéről valaki órát látogatott valamelyik nemzetiségi iskolában. A látogatások után tartott megbeszéléseken sok jó tanácsot, segítséget kaptak a nemzetiségi iskolák dolgozói Kiss elvtárostól. Ezek közül külön meg kell említeni Kiss elvtársnak a méhkeréki V.B.-vel és párttitkárral folytatott megbeszélését, amely nagyban elősegíti a hiányzó tantermek pótlását.” MNL OL 276.f. 91.cs. 83.ö.e. Kovács Péter tájékoztató jelentése a Nemzetiségi Osztály munkájáról, 1955. június 11.

Beszámolójában hangsúlyozta azt is, hogy részben a megszüntetett központi szakfelügyelet megyei szintű megszervezésének elősegítése érdekében komoly mértékben megemelkedett az osztály munkatársainak kiszállása. Ledényi Ernő 24, Virág János 18, Néczin Zorka 17, Mészáros György 16, Pécsi György 15, Jánosy Istvánné 14, Ikonomu Jorgosz 13, Gráf Rezsóné 8 napot töltött vidéken. Hangsúlyozta azt is, hogy a Békés megyeihez hasonló, több napos, valamennyi intézménytípusra kiterjedő, átfogó ellenőrzést más megyékben is – Baranya, Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén és Pest – jó lenne tartani. Ugyanakkor jelezte azt is, hogy gépkocsi és pénz hiányában már eddig is több kiszállást el kellett halasztani, illetve alkalmanként a szlovák szövetség gépkocsiját vették igénybe. MNL OL 276.f. 91.cs. 83.ö.e. Kovács Péter tájékoztató jelentése a Nemzetiségi Osztály munkájáról, 1955. június 11.

²⁸ Jelentés a Békés megyei nemzetiségi intézményeknek az Oktatásügyi Minisztérium Általános Iskolai Főosztálya által szervezett ellenőrzéséről, 1955. május 26. MNL OL 276.f. 91.cs. 83.ö.e. és Pártállam, 2003.109-125.

Kovács Péter a szakfelügyelettel kapcsolatos nehézségeket Tamás Istvánnak is jelezte. „A jövő tanévre egységesebbé kell tenni a főosztály, a minisztérium kiszállásait és ami ezzel szorosan összefügg, feltétlenül rendezni kell a nemzetiségi iskolák felügyeletét.”-írta. Kovács Péter tájékoztató jelentése a Nemzetiségi Osztály munkájáról, 1955. június 11. MNL OL 276.f. 91.cs. 83.ö.e.

járási oktatási osztályok rendelkezéseinek végrehajtását. Összegezni és elemezni a nemzetiségi oktató-nevelő munka eredményeit és hiányosságait – segíteni a legjobb munkamódszerek kialakulását, elterjedését – ugyanakkor utasításokat, tanácsokat adni a hibák, hiányosságok kiküszöbölése érdekében a nemzetiségi nevelőknek.”²⁹

Ezt követően az útmutatóban részletesen ismertették a felügyelők feladatait és hatásköreit. Tevékenységük súlypontja egyértelműen a pedagógusok szakmai munkájának, társadalmi tevékenységének és politikai nézeteinek sok szempontú ellenőrzése volt. A szakfelügyelőknek ellenőrzési tervet és naplót kellett vezetni, munkájukról pedig negyedévente részletes jelentést kellett készíteniük.³⁰ Egyúttal a minisztérium a szakfelügyelőktől a „Felügyelői szempontok...” véleményezését is kérte. Véleményét, ismételt felszólítására is, csak Barabás Ferenc írta meg. Kifogásolta, hogy míg a dokumentum a tantárgyak és technikai kérdések kapcsán apró részletekbe menően szabályozó – a tanulók testtartása, tolltartása, a füzetben használandó sorminták –, addig olyan fontos elvi kérdésekben, mint a szülők félelmének oldása, a hazafias nevelés megvalósításának módja, vagy a helyi tanácsi és pártszervekkel való kapcsolattartás mikéntjére vonatkozóan semmilyen fogódzót nem ad. Túlságosan általánosnak tartotta azt a megfogalmazást is, hogy „Munkája során minden területen támaszkodik a pártszervezet és szakszervezet támogatására.”³¹

A minisztérium a visszajelzések és a tapasztalatok alapján 1956 tavaszán némileg korrigálta a korábbi útmutatót. Az ellenőrzésekről nem negyedévente, hanem a tanév első és második félévének végén kellett jelentést készíteni. Megadták az összesítő jelentések elkészítésének tartalmi szempontjait, amelyek nyilvánvalóan egyben az ellenőrzés elemei is voltak. Ismertetni kellett, hogy adott félévben a szakfelügyelő mely intézményekben – iskola, tanács, szövetség, pártszervezet – tett látogatást. A meglátogatott iskolák kapcsán két nagy területet – az oktatás tárgyi és személyi feltételeit valamint az oktató-nevelő munkát – kellett véleményezni. Összességében az értékelés szempontjai a korábinál kevésbé ideologikus megközelítést tükröztek, és elsősorban a lényegi kérdésekre, a

²⁹ XIX-I-2-f-14/859-4-8/1955.

³⁰ MNL OL XIX-I-2-f 14/859-25/1955.

³¹ MNL OL XIX-I-2-f 14/859-25-3/1955.

gyakorlatban zajló folyamatok követését szolgálta. Könnyebbséget jelentett az is, hogy a szakfelügyelőknek az egyes pontokra vonatkozó megállapításait a felügyeleti területük egészére vonatkozóan, összefoglalóan kellett megtenni. Az egyes iskolákban tapasztaltakat csak az általános érvénnyel megfogalmazottak alátámasztására kellett kiemelni.³²

A megyék azonban minden lehetséges módon hártották ezt a feladatot, a nemzetiségi szakfelügyelet megszervezésére több helyen még csak kísérletet sem tettek. Az is egyértelműen látszott, hogy a Nemzetiségi Osztály érdemben nem tud beavatkozni a folyamatba, de tisztában volt azzal is, hogy ha a szakfelügyelet teljes fölszámolása bekövetkezik, újbóli megszervezésére nincs esélye. Ezért, még ha oly korlátozott módon is, de mindenképpen a fenntartását próbálta elérni.

A Nemzetiségi Osztály 1956. augusztus elején a megyei tanácsok oktatási osztályait arról tájékoztatta, hogy megvizsgálta a jelenlegi nemzetiségi szakfelügyelet rendszerét, és megállapította, hogy az nem fogja át teljes egészében a nemzetiségi iskolahálózatot, a felügyeleti területekben nagy különbségek vannak, s működése sem zökkenőmentes. A stabil és végleges megoldás kialakításával azonban meg kell várni a megyék területrendezését, ezért arra tett javaslatot, hogy a megyék az 1956/57-es tanévben, az elmúlt évihez hasonló módon, ideiglenes jelleggel szervezzék meg a szakfelügyeletet. Azaz: alapvetően azokat a személyeket bízzák meg, akik a múlt tanévben is elláttak szakfelügyelői teendőket. Megbízásuk csak egy évre szólhatott, munkájukat az előző évben kiadott felügyeleti szempontok alapján kellett végezniük. A minisztérium a szakfelügyelők részére külön értekezletet nem tartott.³³

³² Szempontok a nemzetiségi szakfelügyelők és megyei nemzetiségi előadók félévi és évvégi összesítő jelentéséhez, 1956. május 18. MNL OL XIX-I-4-g 31. tétel

³³ A szakfelügyelők év eleji feladatait a következőkben határozták meg: pontosan mérjék fel a területükön működő iskolák, pedagógusok, tanulók számát, az iskolák igazgatóitól kérjék be a nemzetiségi órák órarendjét, ellenőrizzék a nemzetiségi oktatásra tett intézkedéseit, s az első két hónapban látogassák meg a kezdő pedagógusokat, majd ezt követően azokat, akiknél a múlt tanévben hiányokat, mulasztásokat tapasztaltak. A látogatás során ellenőrizni kellett a tanulók tankönyv- és füzettelátottságát, az anyanyelvi órák órarendi elosztását, a

A megyék is a status quo fenntartására törekedtek, de többen túlterheltségre, a rossz utazási körülményekre hivatkozva nem vállalták a megbízást.³⁴ Egyedül Tolna megyéből jelezték, hogy az előző évvel szemben most nem egy, hanem két személy látja el a német iskolák szakfelügyeletét, mert egy személy „nem tudta megnyugtatóan megoldani, részben közlekedési nehézségek, részben más irányú elfoglaltsága miatt”.³⁵ Vas megye, ahol az előző évben három szakfelügyelő működött, gyakorlatilag visszautasította a kérést. Arra hivatkoztak, hogy a költségvetésük nem teszi lehetővé a nemzetiségi iskolák szakfelügyelőinek útiköltség- és napidíjának kifizetését. Azzal érveltek, hogy a magyar iskolák szakfelügyeletének ellátására kapott összeg is a minimálisra csökkent, így azon a területen is nehézséget okoz a feladat ellátása. Jelezték azonban, hogy ha a minisztérium a feladathoz biztosítja a forrást, megszervezik a nemzetiségi szakfelügyeletet.³⁶

tanulócsoportok alakítását és bontását, tanmenetek készítését. Ellenőrizni kellett azt is, hogy az iskolák hogyan teljesítették a diákotthonos elhelyezésre vonatkozóan előírt beiskolázási tervüket, s a jelentkezett tanulók valóban megkezdték-e tanulmányaikat. – MNL OL XIX-I-2-f-14/859-12/1956.

³⁴ Lásd például a Pest vagy a Komárom megyei jelentést. – MNL OL XIX-I-2-f-14/859-12/2/1956.

³⁵ MNL OL XIX-I-2-f-14/859-12/2/1956.

³⁶ MNL OL XIX-I-2-f 859-10/1957.

*Nemzetiségi szakfelügyelők 1954-1960*³⁷

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
DÉLSZLÁV	Baranya ³⁸	Gázsity Milutin	1954/55.	Baranya	délszláv-magyar szakos ált.isk. tanár	
		Milla Ferenc	1956/57. 1958/59.	Baranya megye	Munkahely: Villányi Általános Iskola	
	Bács-Kiskun	Gorjanác József	1958/59.	n.a.	Munkahely: Garai Általános Iskola	
	Békés	Pandurovity György	1958/59	n.a.	Munkahely: Battyonyai Általános Iskola	
	Pest ³⁹		1954/1955.			
	Somogy	Németh Lajos	1954/55.	Potony, Lakócsa	tanító, a járási	horvát nyelvet

³⁷ A táblázatot a MNL OL XIX-I-2-f 14/859-27/6/1955., 14/859-27/4/1955., 14/859-27-13/1955., XIX-I-2-f 859-2/1955., XIX-I-2-f 14/859-3/1957., és a XIX-I-4-g 3. tétel 44240/1959. alapján állítottam össze.

Az adatszolgáltatás nem azonos tartalommal történt, így az egyes személyekre vonatkozóan is más-más információk állnak rendelkezésre.

³⁸ „Még egy délszláv felügyelő beállítását folyamatban van. Megyei tanulmányi felügyelők közül Szegő Józsefné segít a német iskolák felügyeletében, mivel jól beszél németül. A nemzetiségi ügyeket a megye egész területén Bernics Ferenc iskolai csoportvezető irányítja.” – MNL OL XIX-I-2-f 859-2/1955.

³⁹ „A szerb-horvát nyelv szakfelügyeletét megbeszélés szerint nem szerveztük meg.” MNL OL XIX-I-2-f 859-2/1955.

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
	megye				oktatás osztály alsó tagozatos szakfelügyelője	beszéli
	Vas megye	Harsányi Ignác	1954/55.	Szombathelyi járás	tanító; ált. iskolai igazgató, Horvátzsidány	
		Csabai András	1954/55.	Szentgotthárdi járás	tanító, ált. iskolai igazgató, Apátistvánfalva	
		Lang József	1958/59.	n.a.	Felsőszölnöki Általános Iskola	
		Piller János	1958/59.	n.a.	Felsőcsatári Általános Iskola	
	Zala	Albeck Gyula	1954/1955.	Letenyei, Nagykanizsai járás	matematika-fizika szakos tanár; a letenyei járási oktatási osztály vezetője, Járási Tanács	A délszláv nyelvet beszéli.
		Albeck Gyula	1958/58.	n.a.		
NÉMET	Baranya	Szirom Károly	1954/55.	Pécsvárad, Mohácsi járás	német szakos tanár, Petőfi Általános Iskola, Pécs	eddig is már félfüggetlenített szakfelügyelő volt;
		Náthy Lajos	1954/55.	Pécsi, Sásdi járás	orosz szakos megyei, félfüggetlenített	

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
					szakfelügyelő.	
		Gúth Erzsébet	1956/57. 1958/59.	Baranya megye	Munkahely: Pécs középiskolai tanár	
	Bács-Kiskun	Radnai Antal	1958/59.	n.a.	Munkahely: Kecskemét, Rákóczi u-i Általános Iskola	
	Győr-Moson-Sopron	Németh István	1958/59.	n.a.	Munkahely: Sopron, Széchényi Gimnázium	
	Fejér	Gál János	1958/59.	n.a.	Székesfehérvár	
	Komárom-Esztergom	Gallai Rezső	1954/55. 1956/57.	Komárom-Esztergom	megyei tanulmányi felügyelő, orosz szakos ált. isk. tanár, német és magyar tanítási nyelvű ált. isk. szóló tanítói oklevél; megyei tanulmányi felügyelő	
	Pest	Jármay János	1954/1955.	Budai járás	általános iskolai igazgató, Perbál; II. éves német szakos tanárjelölt	
		Oltai Antal	1954/55.	Ráckevei járás	általános iskolai	

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
					igazgató, Taksony; magyar-német tanítói okl., II. évf. tanárjelölt	
		Solymos Istvánné	1954/1955.	Szentendrei járás	járásai tanulmányi felügyelő, Tahitótfalu; mat-fiz. szakos, német tanítói képesítése van.	
	Pest	Arató Mátyás	1955/56. tanév;	Pest megye egész területe	magyar-német- történelem szakos polg. isk. tanár; Aszódi Általános Iskola; félfüggetlenített szakfelügyelő;	
		Arató Mátyás	1958/59.	n.a.		
	Tolna	Békés Ferenc	1954/1955. 1955/56. 1956/57.	Bonyhádi járás	tanító, tanulmányi felügyelő	
			1955/56.	Bonyhádi, gyönki, paksi járás		
			1956/57.	Bonyhádi járás		

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
		Polgár József	1954/55.	Gyönki, paksi járás	polgári iskolai tanár, tanulmányi felügyelő	
			1956/57.	Gyönki, paksi járás		
		Csató László	1958/59.	n.a.	Bátaszék	
	Vas	Molnár Alajos	1954/55. 1955/56.	Vas megye	Vasszentmihályi Általános Iskola	
		Kocsis Gyula	1958/59.	n.a.	Szombathely, Gimnázium	
	Veszprém	Dr. Metzner Lászlóné	1954/55.		magyar-történelem szakos ált. isk. tanár, szakfelügyelő, német nyelvet beszél;	
		Szüllő Ferenc	1956/57.	Úrkut, Herend, Bánd, Városlőd,Pula, Lókút,Bakonyoszlop.	ált.iskolai tanító; tanulmányi felügyelő;	
		Andó József	1958/59.	Úrkut, Herend, Bánd, Városlőd,Pula, Lókút,Bakonyoszlop.	Pápa	

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
ROMÁN	Békés megye ⁴⁰	Turcu Márius	1954/55.;	Gyula, Elek, Lökösháza, Jánosháza	Gyulai Román Általános Iskola igazgatója; román nyelv és irodalom szakos ált. isk. tanár	
		Turczu Máriusz	1958/59.	n.a.		
		Tompa Adám	1954/55.	Battyonya, Pusztatottlaka	Mezőkovácsházai járás tanulmányi felügyelője.; tanító, közismereti, románul tud;	
		Szilágyi Péter	1954/55.	Méhkerék	Gyulai Román Gimnázium. igazgatója, román nyelv és irodalom szakos ált. isk. tanár	
	Hajdú-Bihar megye	Barabás Ferenc	1954/55.	Hajdú-Bihar megye	román szakképesítésű tanító; Bedői Általános Iskola	

⁴⁰ A békéscsabai szlovák és a gyulai román gimnázium, valamint a román tanítóképző tagozat munkáját az oktatási minisztérium esetenként kijelölt munkatársa ellenőrizte. – MNL OL XIX-I-2-f 859-2/1955.

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
					igazgatója	
SZLOVÁK	Békés	Máthé György	1954/55.	Békéscsaba és Békés megye szlovák nyelvoktató isk.	Békéscsaba város oktatási oszt., adminisztrátor, szlovák nyelv és irodalom szakos ált. isk. tanár	
		Janeckó János	1954/55.	Gyulai és mezőkovácsházi járás	Járásai tanulmányi felügyelő, Gyula; szlovák-nyelv és irodalom szakos ált. isk. tanár;	
		Nagy István	1954/55.	Tótkomlós	Orosházi járás függetlenített tanulmányi felügyelője; tanító, Szlovákiában nyert képesítést;	
		Sznyida György	1954/55.	Szarvas és a szarvasi járás	Örménykúti körzeti isk. igazgatója, szlovák nyelv és irodalom szakos ált.isk. tanár;	
		Lugosi Mátyás	1954/55.	Békéscsaba	Tótkomlói Szlovák Általános Iskola igazgatója	

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
		Boka József	1958/59.	n.a.	Békéscsaba	
		Hankó György	1958/59.	n.a.	Békéscsaba	
	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	Magyar Lászlóné(Czirbusz Anna)	1954/55.	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	általános iskolai orosz szakos tanár; Sárospatak, II. sz. ált. iskola	1 tannyelvű és 24 nyelvoktató iskola.
		Gogolyák Lajosné	1958/59.		Sátoraljaújhely	
	Csongrád megye	Zsilinszky Ádámné	1954/55.	Amrózfalva	szlovák nyelvű tanítóképző, tanító	
		Novkov Mína	1954/55.	Deszk, Csanád	tanító	
	Komárom-Esztergom megye	Pollák Lajos	1954/55. 1956/57.	Komárom-Esztergom megye	Vértesszőlősi Általános Iskola igazgató-helyettese; szlovák nyelv és irodalom szakos ált. isk. tanár.	
	Nógrád megye	Sztrohár János	1954/55.	Rétsági járás	Járásai gazdasági csoportvezető; ált. isk. orosz tanár, a szlovák nyelvet jól tudja, Felsőpetényben eddig is tanította.	
		Molnár Pál	1954/1955.	Balaszgyarmati járás	járásai gazdasági csoportvezető, tanító, a szlovák	

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzetség vagy munkahely	Megjegyzés
					nyelvet jól bírja. Csehszlovákiában élt hosszú ideig	
		Oláh József	1954/55.	Salgótarjáni és pásztói járás.	ált. isk. orosztanár, a szlovák nyelvet jól tudja, középiskoláit Csehszlovákiában végezte; megyei gyámügyi előadó;	
		Gáspár Mária	1958/59.	n.a.	Legénd	
	Pest ⁴¹	Gergely Péter járásí ált. tanulmányi felügyelő, Gödöllő	1954/55. 1955/56. 1956/57.	Aszódi, Gödöllői járás	matematika-fizika szakos ált. isk. tanár.; szlovák tanítói oklevele van; félfüggetlenített szakfelügyelő;	szlovákul jól beszél, felvidéki
		Hlavács József	1955/56.; 1958	Budai, ceglédi, dabasi, monori, szentendrei,	orosz szakos ált. iskolai tanár;	

⁴¹ Az 1954/55. tanévben a felsoroltak valamennyien csak ideiglenesen vállalták a szakfelügyeletet. Nem sikerült biztosítani a szakfelügyeletet megfelelő személy hiányában a váci, szentendrei, budai és dabasi járásban.. “A dabasi járás egyetlen iskoláját (Sári) a monori járás felügyelője elvállalta, költségét a dabasi járás meg tudja téríteni, bár Sári különleges problémái indokoltá tennék, hogy az iskola felügyeletét a minisztérium lássa el.” – MNL OL XIX-1-2-f 859-2/1955.

Nemzetiség	Megye	Név	Időpont	Működési területe	Képzettség vagy munkahely	Megjegyzés
				szobi, váci járás	félfüggetlenített megyei szakfelügyelő; Alsógöd Általános Iskola	
		Hlavács József	1958/59.	n.a.		
		Detrei Sándor, járási okt. oszt. vez., Cegléd	1954/55.	Ceglédi járás	ált. iskolai testnevelő tanár, szlovákul jól beszél	
		Gutai Károly, járási ált. tanulmányi felügyelő, Üllő	1954/55	Monori járás	matematika szakos középiskolai, mat.-kémia szakos ált. iskolai tanár.; szlovákul jól beszél.	
		Báthy Tibor, járási számadó, igazgató, Zebegeény	1954/55.	Szobi járás	szlovák szaktanítói képesítése van	
	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Jósvai Lászlóné	1954/55.,	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	általános iskolai tanár, Nagycserkesz; szlovák nyelvszakos szaktanító	
			1958/1959.	n.a.		

Az 1954–1960 közötti időszakban nemzetiségi szakfelügyeletet ellátó személyekre vonatkozó adatok csak töredékesen, illetve nem azonos adattartalommal állnak rendelkezésre. Ennek ellenére fontosnak tartottuk a fenti táblázat összeállítását, amely még így is rávilágít a folyamat lényegére. Egyrészt a központi felügyelet megszüntetésével, annak ellenére, hogy a feladatot ellátók között volt néhány személy, aki az állandóságot biztosította, a szakfelügyelők személyi összetétele gyakorlatilag állandóan változott. Ez önmagában is akadálya lehetett az ellenőrzött intézmények, illetve pedagógusok és a szakfelügyelő közötti érdemi párbeszéd kialakításának, hiszen utóbbi semmiképpen nem egy folyamatot, csupán az adott helyzetet látta. Másrészt 1955 elejére a szakfelügyeletet ellátók többsége a megyei, járási tanácsi apparátusokból került ki. Gyakorló nemzetiségi pedagógusként csupán 5 személy – Sznyida György (Szarvas) és Pollák György (Vértesszőlős) szlovák, Szirom Károly (Püspöklak) német, Németh Lajos (Barcs) délszláv és Barabás Ferenc (Bedő) román – látott el szakfelügyelői feladatokat. A decentralizálás hatására a szakfelügyelet szakmaisága egyértelműen csökkent, a megyei tanulmányi felügyelők egy részének beemelése ebbe a munkába a hivatali, bürokratikus jellegű ellenőrzések felé vitte el a felügyelet tevékenységét. A képzettségre vonatkozó töredékes adatok is jelzik, hogy különösen a németeknél és szlovákoknál több olyan személyt bíztak meg szakfelügyelettel, akiknek nem volt pedagógusi képzettsége, illetve nemzetiségi nyelv és irodalmi szakképesítése, csupán nyelvtudása. Mindkét esetben a kitelepítés és lakosságcsere során sok tanító és tanár távozott az országból. Ehhez járult hozzá a németek esetében az, hogy a maradékok politikailag megbízhatatlannak bélyegezve, a már háború előtt is tanító pedagógusokat nagyrészt eltávolították az iskolákból. Harmadrészt megfigyelhető az is, hogy a vizsgált hat év alatt a szakfelügyelők körében nem csökkent a fluktuáció, s nem szűnt meg a képzettséggel nem rendelkezők megbízása sem. Ebben a helyzetben a Nemzetiségi Osztály az ellenőrzések szakmai szempontjainak meghatározásával csak kis mértékben tudta befolyásolni ezt a trendet.

Az 1956-os forradalom hatására a megyei apparátusok részben szétestek, átalakultak, ez érintette a nemzetiségi előadói státuszokat is. 1957 elején a Nemzetiségi Osztály a megszünt iskolák újjászervezése, a disszidált pedagógusok pótlása, illetve a

diákotthonokat elhagyó tanulók ismételt beiskolázása során azzal szembesült, hogy a megyéknél egyszerűen nincs olyan személy, aki kompetens lenne a nemzetiségek ügyeinek intézésére. Ezért arra kérte a Tanügyigazgatási Osztályt, hogy ismét írják elő a megyéknek a nemzetiségi előadói státuszok megszervezését, illetve a feladatok ellátását. Az osztály részletesen meghatározta az ellátandó feladatok körét is. Gyenge érdekvérvényesítő képességét jelzi, hogy a főosztály a kérést nemcsak intézkedés, de válasz nélkül is hagyta.⁴²

A Nemzetiségi Osztály az 1958. évi párthatározat előkészítése során a nemzetiségi oktatás helyzetéről írt elemzéseiben rendre kitért a szakfelügyelet problémájára is. Sőt az osztálynak a minisztérium vezetése által jóváhagyott 1957. évi munkatervében szerepelt a központi szakfelügyelet ismételt megszervezése. Úgy tűnt, sikerül áttörést elérni. Kovács Péter 1957. augusztus 9-i, a Tanácsigazgatási Főosztály számára készített feljegyzésében mindenekelőtt áttekintette a háború után alkalmazott különböző szakfelügyeleti formákat. Az 1954 után kialakított decentralizált formát bizonytalanannak nevezte, s leszögezte, hogy csak az osztály gondoskodásának köszönhető, hogy ha hiányosan is, de működik a szakfelügyelői hálózat. Bár az 1956/57-es tanévben oly módon, hogy egy-egy nemzetiségi nyelvet jól ismerő tanítót vagy tanulmányi felügyelőt is megbíztak a szakfelügyelettel, már húszra emelkedett a szakfelügyelők száma, azt nem tartotta megfelelő megoldásnak.⁴³

⁴² Az „ügy sürgőssége miatt kérem Osztályvezető Elvtársat szíveskedjék tájékoztatni a nemzetiségi előadói állás szervezésével kapcsolatos munkák eddigi eredményeiről, vagy azok esetleges akadályairól.” – írták 1957. március 25-i levelükben. MNL OL XIX-I-2-f 859. sz.n. (49)/1957.

Az osztály saját hatáskörében legalább a kapcsolattartást igyekezett biztosítani a területen dolgozókkal. 1957. június 6-8. között háromnapos értekezletet szervezett a nemzetiségi szakfelügyelők, az iskolák és a diákotthonok vezetőinek, valamint a megyei művelődési osztályok nemzetiségi előadói számára, ahol az aktuális problémákat beszéltek meg. Ekkor Veszprém és Komárom megyében a német, míg Hajdú-Bihar és Békés megyében a román szakfelügyelet szünetelt. MNL OL XIX-I-2-f 14/859-5/1957.

⁴³ „A 20 szakfelügyelő közül mindössze 9 felügyelőnek volt nemzetiségi nyelv és irodalmi szakképzése. Ennek a szakfelügyeletnek nagy hiányossága volt, hogy nemzetiségi felügyeleti státuszba csak 7 fő kapott besorolást. A többi szak és tanulmányi felügyelő a nemzetiségi felügyeletet a magyar felügyelet mellett többletmunkaként, minden külön díjazás nélkül vagy mint gyakorlati tanítást

A központi nemzetiségi szakfelügyelet mellett érvelt, amelyet szakmai és pénzügyi érvekkel is alátámasztott. A „nemzetiségi felügyelet csak úgy tudja feladatát teljes egészében ellátni, ha politikailag és szakmailag képzett felügyelőkkel rendelkezik. A pénzügyi nehézségek, valamint a nemzetiségi iskolák szétszórtsága miatt, és eddigi tapasztalataink szerint a nemzetiségi szakfelügyelet eddig legjobban bevált rendszerét, a központi felügyelet megvalósítását tartjuk helyesnek. A központi felügyelők irányítása könnyebb, gazdaságilag nem jelent többlet kiadást, a felügyeleti terület arányos elosztásával lehetővé válik valamennyi iskola szervezett ellenőrzése. A nemzetiségi központi felügyelet ellátásához – tekintve az iskolahálózat szétszórtságát és a 407 nemzetiségi intézményt – 3 német, 3 délszláv, 3 szlovák és 1 román, összesen 10 fő függetlenített központi tanulmányi felügyelőre van szükség.” – fogalmazott.⁴⁴ A nyomaték kedvéért azt is hozzátette, hogy értesülése szerint Joború Magda miniszterhelyettes is helyesli és támogatja az elképzelést. Az ősz végére azonban egyértelművé vált, hogy a központi szakfelügyelet megszervezésére nem kerül sor.⁴⁵

Kovács Péter az ismételt kudarcral szembesülve 1957. október 30-án a realitásokhoz jobban igazodó, az éppen jól-rosszul egzisztáló szakfelügyelet stabilizálását elősegítő javaslatot tett. Arra hivatkozva, hogy a jelenlegi félfüggetlenített szakfelügyelettel a több mint 400 nemzetiségi intézmény közül csak 191 általános iskola felügyelete van megoldva, míg 40 óvoda, 137 általános iskola, 11 diákotthon és 11 középiskola szakmai kontroll nélkül működik, 15 félfüggetlenített megyei szakfelügyelő kinevezését javasolta.⁴⁶

végző tanító, tanár, igazgató kiküldetési díj fejében „társadalmi munka”-ként végezte.” MNL OL XIX-I-2-f 859. sz.n. (127)/1957.

⁴⁴ MNL OL XIX-I-2-f 859. sz.n. (127)/1957.

⁴⁵ Kovács Péter mindvégig kitartott a központi szakfelügyelet ismételt felállítása mellett, osztályvezetőként a későbbiekben is többször kezdeményezte a szakfelügyelet problémáinak ily módon való rendezését. Erre vonatkozóan bővebben lásd: A Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztályának feljegyzése a nemzetiségi iskolahálózat megszervezéséről, 1958. január 22. XIX-I-4-g 35. tétel, valamint Előterjesztés a miniszterhelyettesi értekezlet számára a központi nemzetiségi tanulmányi felügyelet szervezése, illetve a megyei nemzetiségi előadói állások biztosítására, 1959. február 11. XIX-I-4-g t. n. -kisszámos 66/1959

⁴⁶ MNL OL XIX-I-2-f 859. sz.n. (235)/1957.

*A nemzetiségi szakfelügyelet tervezett területi beosztása, 1957. december*⁴⁷

Nemzetiség	Szakfelügyelő	Működési terület	Ellenőrizendő általános iskolák száma
Délszláv	1.	Baranya és Somogy megye	23
	2.	Pest, Bács-Kiskun, Békés, és Csongrád megye	23
	3.	Vas, Zala, és Győr-Moson-Sopron megye	24
Német	1.	Baranya megye	31
	2.	Baranya megye	31
	3.	Bács-Kiskun és Békés megye	23
	4.	Győr-Sopron, Veszprém és Vas megye	19
	5.	Pest, Komárom-Esztergom és Fejér megye	30
	6.	Tolna és Somogy megye	15
Román	1.	Békés és Hajdú-Bihar megye	28
Szlovák	1.	Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	28
	2.	Békés és Csongrád megye	53
	3.	Nógrád és Heves megye	21
	4.	Pest, Komárom-Esztergom és Bács-Kiskun megye	35
Görög	1.	Budapest, Balatonkenese, Beloianisz általános iskolái és 23 városban tanuló középiskolák ellenőrzése	3
Összesen	15		387

Elnevezésében a félfüggetlenített jelzőt használta, de tartalmában lényegesen különbözött volna az eddigitől. Tisztázta a felemás kiválasztási módot, a szakfelügyelők, a minisztérium és a megyék

⁴⁷ MNL OL XIX-I-2-f 859.sz.n. (235)/1957.

kompetenciáit. Ezen túl a szakfelügyelőket a minisztérium választotta és nevezte volna ki, valamint a munkájukat is az irányította. A megyei tanácsok nemzetiségi előadói a továbbiakban szakfelügyeletet nem, csupán az iskolákkal kapcsolatos államigazgatási feladatokat végezték volna. A tervezet szerint a félfüggetlenített megyei szakfelügyelők heti 10 órában saját iskolájukban tanítottak, s munkaidejük többi részében látták el a szakfelügyeletet. A minisztérium az érintetteknek csak kiszállási díjat, míg a kieső órák más általi megtartására az iskolának túloradíjat biztosított. A szakfelügyelők tehát továbbra is külön díjazás nélkül látták el feladatukat.⁴⁸

A minisztérium vezetése ígéretet tett a javaslat támogatására. S bár bizonyos területeken – a kiszállások anyagi fedezetének biztosítása, a tanácsi dolgozók szakfelügyelői megbízásának visszavonása, vagy valamennyi intézmény ellenőrzésére való törekvés – történt elmozdulás, helyzete nem oldódott meg. A bizonytalanság állandósult.

Ezt a Nemzetiségi Osztály azzal igyekezett ellensúlyozni, hogy a korábbiaknál is nagyobb figyelmet fordított erre a területre. Miután az elmúlt másfél-két évben a szakfelügyelet csak helyel-közzel működött, az újonnan kinevezett, illetve nagyrészt megerősített szakfelügyelők 1957. decemberi értekezletén meghatározták az új felügyeleti szempontokat. Eszerint kiemelt figyelmet kellett fordítani a nyelvoktató és tannyelvű általános iskolák bővítésére, szervezésére. De meg kellett vizsgálni azon nyelvoktató iskolák életképességét is, ahol csak a felső tagozatban folyt nyelvoktatás, illetve a 15 tanulónál alacsonyabb létszámmal működőket. Törekedni kellett a diákotthonos általános és középiskolák létszámának emelésére. Az oktató-nevelő munka ellenőrzésekor meg kellett követelni, hogy a pedagógusok mind a nyelvoktató, mind a tannyelvű iskolákban nemzetiségi nyelven vezessék az óráikat. Az olvasás és nyelvtan mellett hangsúlyt kellett fektetni a fogalmazás és helyesírás eredményesebbé tételére, az olvasmányok gépies fordításának megszüntetésére. Feladatuk volt továbbá a pedagógusok

⁴⁸ A szakfelügyelet kiadásaira a minisztérium 136 ezer Ft-ot biztosított. MNL OL XIX-I-2-f 859.sz.n. (235)/1957.

számára továbbképzések, az igazgatók számára értekezletek megszervezése.⁴⁹

Bár a minisztérium minden évben utasításban határozta meg a nemzetiségi szakfelügyelők feladatait, általában csak kisebb módosításokra került sor. A minisztérium az adott évi ellenőrzések súlyponti kérdéseit a nemzetiségi szakfelügyelők országos évi értekezletének javaslatai, illetve az előző évi jelentések alapján határozta meg.⁵⁰

1959. január 6-án az egységes szakmai szempontok érvényesítése érdekében ismét részletes Útmutatót adott ki a nemzetiségi szakfelügyeletet végző pedagógusok számára. Ebben a felügyelet célját, feladatait, a felügyelők működési területét, illetve intézménytípusok szerint az ellenőrzés szempontjait is részletesen meghatározták.⁵¹ Gyakorlati alkalmazására azonban nem került sor, mert a Művelődés Minisztérium Tanácsigazgatási Főosztálya az I. félévi szakfelügyelői jelentések hiányosságaira hivatkozva, újabb Útmutató kiadását írta elő. Az 1959. április 3-án kiküldött dokumentumban felsorolt szakfelügyelői feladatok már nem az adott intézmények és személyek szakmai tevékenységére vonatkoztak, hanem politikai szempontú ellenőrzésüket írták elő. Mindenesetre a változások irányát egyértelműen jelezték.⁵²

⁴⁹ MNL OL XIX-I-2-f 14/859-23/1957. valamint MNL OL XIX-I-2-f 14/859-24/1957.

A szakfelügyelőknek 1958. február 15-ig az általuk felügyelt valamennyi intézmény alapadatait – székhelye, pedagógusok neve, képzettsége, szakja, egyéb szakképzettsége - rögzíteni kellett. Az elfogadott új felügyeleti szempontokat néhány nap múlva, 1957. december 17-én a minisztérium megküldte a megyei tanácsok oktatási osztályvezetőjének is. Azzal a kéréssel, hogy „a feladatok végrehajtásához nyújtson segítséget a nemzetiségi szakfelügyelőknek.” MNL OL XIX-I-2-f 14/859-24/1957.

A szakfelügyelőknek fél éves tervet és beszámoló kellett készíteni, amelyeket mind a megyei tanács oktatási osztályának, mind a minisztériumnak meg kellett küldeni. Intézménylátogatásaikról pedig ellenőrzési naplót vezettek. MNL OL XIX-I-4-g 31.tétel Szempontok a nemzetiségi szakfelügyelők munkatervének elkészítéséhez, 1958. szeptember 16.

⁵⁰ MNL XIX-I-4-g 3. tétel 54480/1958.

⁵¹ MNL OL XIX-I-4-g 3. tétel 44 032/1959.

⁵² A szakfelügyelőknek látogatásuk során az igazgatók és igazgatóhelyettesek munkáját is ellenőrizni kellett, fokozottabb figyelmet kellett fordítani az ifjúsági mozgalom tevékenységére, valamint a pedagógusok iskolán kívüli szerepléseire. Külön értékelést kellett adni a tanítási és az osztályfőnöki órák politikai és

A '60-as évek elején is megmaradt a szakfelügyelet tevékenységének politikai, ideológiai súlypontja. A minisztérium például a két tannyelvű oktatás bevezetését követően nem elsősorban annak szakmai hatásáról kért jelentéseket, hanem annak elfogadottságáról. A szakmai bírálatokat politikai szempontból ítélték meg, s nacionalista elhajlónak számított az a szülő, vagy pedagógus, aki kiállt az anyanyelven való oktatásért.

A minisztérium Nemzetiségi Osztályának évi jelentéseiben semmitmondó, konkrétumok nélküli értékelések jelennek meg ezzel kapcsolatban: „A magyar általános és szakfelügyelet mind gyakrabban ellenőrzi a nemzetiségi iskolák munkáját, és segítséget nyújt a nevelőtestületek eszmei-politikai és pedagógiai egységének kialakításához.”⁵³

A vizsgált időszakban szervezetileg, strukturálisan is fennmaradt a tisztázatlan, kaotikus helyzet. Egyes félfüggetlenített szakfelügyelőket a minisztérium alkalmazott, másokat az egyes megyék. Évről-évre meg kellett küzdeni a minisztériumon belül is a szakfelügyelet működtetésének dologi költségeiért. Az érintett megyék apparátusaiban még a '60-as évek közepén sem volt mindenütt nemzetiségi előadó, aki az egyes közösségek problémáival foglalkozott volna.⁵⁴

világnézeti tartalmáról. Feladatuk lett a tantestületek eszmei-politikai egységének megteremtése. Ezen túl kötelezően részt kellett venni a tantestületek értekezletein. MNL OL XIX-I-4-g 3. tétel 44 240/1959.

1959. február 6-án a nemzetiségi szakfelügyelők felügyeleti hatáskörét az óvodákra, középiskolákra és diákothonokra is kiterjesztették. MNL OL XIX-I-4-g 3. tétel 44 079/1959.

A tavasz folyamán Tájékoztatót adtak ki a nemzetiségi intézmények beiskolázási és felvételi tennivalóiról. A dokumentumban intézménytípusokként meghatározták a felvételi eljárást, s közölték az intézmények nevét és pontos címét is. MNL OL XIX-I-4-g 3. tétel 44 145/1959.

Külön dokumentum foglalkozott a délszláv és német beiskolázás nehézségeivel. MNL OL XIX-I-4-g 3. tétel 44 247/1959. valamint XIX-I-4-g 3. tétel 44 125/1960.

⁵³ MNL OL XIX-I-4-g 31. tétel A megyei művelődési apparátus nemzetiségi területen végzett irányító-ellenőrző munkájának értékelése és feladatai, 1960. május 14.

⁵⁴ Vendég Sándor 1959. november 24-én Ilku Pál miniszterhelyettesnek küldött feljegyzésében a költségvetési keretnek a következő évre való biztosítását kérte, valamint újabb 3 félfüggetlenített szakfelügyelő alkalmazását: „A szakfelügyelet politikai és szakmai erősítése céljából jelenleg a minisztérium által biztosított

Az 1954-ben kialakított ún. félfüggetlenített nemzetiségi szakfelügyelői rendszer gyakorlatilag lényeges változtatások nélkül egészen 1969-ig, az egységes Nemzetiségi Osztály visszaállításáig működött. A régi-új osztály feladat- és hatásköreinek meghatározásakor is e szakfelügyeleti forma fenntartásával számoltak.⁵⁵

Összegzés

A nemzetiségi oktatás irányítását végző szervezetek tevékenysége és története alapvetően leképezi azokat a folyamatokat, amelyek a nemzetiségpolitikai döntések hatására az oktatás területén, az egyes intézményekben végbementek. Az 1949–1954 közötti évek a Nemzetiségi Osztály életében is az építkezés, a struktúra kialakításának időszaka volt. Szervezeti és személyi felépítése – 12 belső munkatárs, 9 központi szakfelügyelő – arányban állt az általa végzett munkával, munkatársai kompetens, önálló szakmai elképzelésekkel bírtak, az általuk felügyelt intézmények helyzetét ismerték. A minisztérium vezetése szakmai kezdeményezéseiket többnyire támogatta. A közigazgatás és a párt középszintű munkatársaival való együttműködése azonban konfliktusos volt. Saját erőforrással ebben az időszakban sem rendelkezett, így

három félfüggetlenített szakfelügyelői keretre van szükség. A biztosított kereteket: 1 délszláv, 1 német és 1 szlovák szakfelügyelő beállítására használnánk fel. (...) A megerősítés azért szükséges, mert 8 fő megyei félfüggetlenített szakfelügyelő mellett jelenleg 7 magyar felügyelő és 8 megbízott nemzetiségi igazgató, illetve pedagógus látja el a felügyeletet. A magyar szakfelügyelő és megbízott nemzetiségi pedagógusok többletmunkaként külön díjazás nélkül végzik a felügyeletet. A magyar szakfelügyelők ezen kívül szakmai nehézségekkel is küzdenek.” MNL XIX-I-4-g t.n.-kisszamos-310/1959.

⁵⁵ „Az iskolák felügyeletét 22 nemzetiségi szakfelügyelő végzi (német 8, román 2, szerb-horvát 6, szlovák 5 és szlovén 1 fő). Terhelésük ma még aránytalan, de a felügyeleti munka általános rendezésével a nemzetiségi szakfelügyelet is megoldódik.” MNL OL XIX-I-4-g 33.tétel A Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztályának feljegyzése a nemzetiségi iskolák helyzetéről, 1967. január.

A tervezet szerint az egységes Nemzetiségi Osztály keretében egy előadó irányította a szakfelügyelői hálózatot. MNL OL 288.f. 36. cs. 10. ö.e.

szakmai elképzeléseit nem, vagy csak nagyon korlátozott módon tudta megvalósítani.

Az 1954–1959 közötti időszak már a leépítés időszaka. Az osztálynak a minisztériumi struktúrában alacsonyabb szinten történő integrálása, az osztály feladatainak elvonása, a központi szakfelügyelet megszüntetése, a létszámvonások, a politikai hatalomnak a nemzetiségi oktatás ellehetetlenítését célzó törekvését tükrözi. Valójában tehát már az '50-es évek közepén megfogalmazódott ez a törekvés, aminek kiteljesítésére az 1958. évi párthatározatot követően került sor. A Nemzetiségi Osztály munkatársainak, különösen Kovács Péter tevékenységének köszönhető, hogy saját ellehetetlenülő körülményei ellenére is ideig-óráig fékezni tudta ezt a törekvést. Még ezekben az években sem szolgai közvetítő és végrehajtó szerepet szánt magának, hanem az aktív résztvevőét.

Az 1959–1962 közötti időszakban az inkompetens vezetés, az osztály munkatársainak további cseréje, az ideológiai keményvonalasság előtérbe kerülése fölgyorsította az eróziót, ami az 1962–1969 közötti időszakban visszafordíthatatlanná vált. A nemzetiségi oktatásnak az osztály feladatköréből való kiemelése, a nemzetiségi szövetségek felügyeletének a Hazafias Népfronthoz való helyezésével az osztály jószerevével csak formálisan létezett. Az oktatás terén bekövetkező gyors leépülés, valamint a '60-as évek végén a politikai nyitás hatására indult meg ismét tevékenységének újragondolása, szakmai tartalommal való megtöltése.

Supervision of minority education in Hungary between 1950 and 1968
by Ágnes Tóth

Within the framework of the history of national minority education in Hungary between 1950 and 1968, the paper discusses the work of the supervision authority, which aimed to support the work of the teachers in the minority communities. The organizational, structural, and personal changes of the supervision authority are analyzed in the context of Hungarian minority policy as well as of the work of the Department of Minority Policy of the Ministry for Education.

Keywords: national minorities in Hungary; minority education; education policy; supervision.